

EMANCIPATIE EN BEVOLKINGSPROBLEMATIEK:
EEN SECUNDAIRE ANALYSE m.b.v. OVERALS

Ita Kreft
Jan de Leeuw
Vakgroep Datatheorie FSW/RUL
Middelstegracht 4
2312 TW Leiden

We bedanken Frans Leeuw (DSWO), Marry Niphuis-Nell (Emancipatieraad), en Eeke van der Burg (Datatheorie) voor hun commentaar op een eerdere versie.

1 INLEIDING

In een eerder artikel (Leeuw en Kreft, 1983) werden enkele hypothesen over de samenhang tussen achtergrondvariabelen en opinies over bevolkingsbeleid onderzocht aan de hand van een steekproef uit de bevolking van Leiden en omstreken. We noemen dit het Leidse onderzoek. In dit artikel toetsen we de resultaten van dit onderzoek door gebruik te maken van een voor de Nederlandse bevolking representatief bestand uit 1974⁽¹⁾. We geven achtereenvolgens een korte beschrijving van de conclusies uit het Leidse onderzoek, daarna een overzicht van de context en de gegevens van het leefsituatieonderzoek 1974, en tenslotte een indicatie in hoeverre enkele gepostuleerde hypothesen houdbaar zijn in het licht van de gegevens van 1974.

2 BESCHRIJVING VAN HET LEIDSE ONDERZOEK

In Leeuw en Kreft (1983) werd gezocht naar groepen mensen die zich onderscheiden naar hun mening over enkele pro-natalistische beleidsmaatregelen. De vier vragen die daartoe gesteld zijn in het Leidse onderzoek hebben betrekking op aan het buitenland ontleende beleidsmaatregelen, die in het teken staan van een geboorten-stimulerend beleid. De eerste maatregel, waar men het al dan niet mee eens kan zijn, heeft betrekking op een langere periode van ouderschapsverlof na de geboorte van een kind. De tweede en derde maatregel zijn van financiële aard. De ene in de vorm van een eenmalige baby-uitkering, de andere in de vorm van belasting-faciliteiten voor grote gezinnen. De vierde maatregel bestaat uit voorlichting over de nadelen van een geringer wordende bevolkingsomvang.

De konklusies uit het Leidse onderzoek geven aan dat de grootste verschillen ten aanzien van houding tegenover beleidsmaatregelen gevonden worden tussen mensen met een verschillende politieke voorkeur. Uit de diverse analyses blijkt, dat stemmers op het CDA en Klein Rechts⁽²⁾ vaak een voorkeur hebben voor maatregelen in de

financiële sfeer. Dit wordt sterker naarmate de opleiding (en daarmee waarschijnlijk het inkomen) lager is. Stemmers op de PvdA en Klein Links⁽²⁾ hebben daarentegen vaker een voorkeur voor zwangerschapsverlof. Ook hier is de voorkeur weer sterker, naarmate men hoger is opgeleid. Sexe verschillen zijn in het algemeen gering, al ziet men binnen partijen een enigszins sterkere voorkeur bij vrouwen voor het ouderschapsverlof dan bij mannen. We vermoeden dat bij deze resultaten een onderliggende 'emancipatie-dimensie' een rol speelt. Het is echter niet mogelijk dit in het Leidse onderzoek verder na te gaan. In het Leefsituatie onderzoek 1974 echter wel.

3 DE CONTEXT VAN HET LEEFSITUATIEONDERZOEK 1974

Omdat we ons bewust zijn van de beperktheid⁽³⁾ van het Leidse onderzoek willen we enkele conclusies en vermoedens, die er uit naar voren komen, aan de hand van landelijk representatieve gegevens bekijken. Voor we daar echter mee beginnen, geven we eerst de verschillen aan die er bestaan tussen de context waarin de survey van 1974 plaats vond en die van de Leidse survey uit 1981/1982.

Allereerst wordt de vraag naar de noodzaak van voorlichting in beide surveys omgekeerd gesteld. In 1974 was het beleid gericht op voorlichting aan het Nederlandse publiek over de gevaren van overbevolking. De waarschuwingen van de Club van Rome tegen overbevolking, de contraceptieve revolutie, en de tweede feministische golf in het begin van de jaren 70, kunnen hun steentje hebben bijgedragen aan de daling van het aantal geboorten, die zo drastisch is geweest dat sommigen momenteel het omgekeerde vrezen, te weten een op den duur te geringe bevolkingsaanwas. Vandaar dat de vraag uit de 1981/1982 survey niet refereert aan de gevaren van een te groot aantal geboorten, maar aan de mogelijk negatieve gevolgen van een te klein aantal geboorten. Ook de beantwoording van beide vragen laat aanzienlijke verschillen zien. In 1974 wil slechts 31% voorlichting, terwijl in 1981 70% positief tegenover voorlichting staat. Dit lijkt het gevolg van het feit dat de vraag om voorlichting over een groeiende bevolking in 1974 veel minder vrijblijvend is, dan de vraag om voorlichting over een dalende bevolking in 1981.

Hoewel het denken onder beleidsmakers in Nederland een verandering lijkt te ondergaan in de richting van pro-natalisme, doet de Nederlandse bevolking dat in mindere mate. Een groot deel van de ondervraagden vindt nog steeds dat Nederland overbevolkt is. In 1966 dacht 57% er zo over, in 1974 was dit 70%, en in het Leidse onderzoek uit 1981/1982 nog steeds 65%. Slechts 17% van de Leidse respondenten vindt een niet meer groeiende bevolking negatief. Uit het meest recente onderzoek (Rozendal, Moors en Leeuw, 1984) blijkt dat 11% van de ondervraagden Nederland nog steeds een dalende bevolkingsomvang toewenst.

De overbevolkingsgedachte valt waarschijnlijk uit de historie te verklaren (zie Leeuw, 1983, p. 85-86). Zoals we al eerder opmerkten sprak in het begin van de jaren 70 de Club van Rome zijn onrust uit over de gevolgen van een steeds maar groeiende bevolking. Onder andere naar aanleiding hiervan werd een Staatscommissie voor het Bevolkingsvraagstuk ingesteld (1972) die de regering bij haar eindrapportage in 1977 adviseerde de vruchtbaarheid voor de korte termijn op een laag peil te handhaven en uit te zien naar een spoedige beëindiging van de natuurlijke bevolkingsgroei. De commissie adviseerde mede daarom een vergroting van de kennis van geboorteregulende methoden onder de bevolking. Het is ook daarom dat het overheidsbeleid er sinds het begin van de zeventiger jaren op gericht is de bevolking meer voorlichting te geven door middel van het subsidiëren van klinieken en bureaus voor voorlichting over en voor verstrekking van anticonceptiva. Ook is de pil sinds 1971 in het ziektefondspakket. Naast direkt op vruchtbaarheid gerichte beleidsdoelen (Leeuw, 1983, p. 29) formuleerde de commissie ook andere, verder gelegen doelen. Het zijn doelen die de emancipatie van de vrouw willen helpen bevorderen. De commissie wil "de mogelijkheden van elk individu bevorderen om zich in de samenleving een zinvolle plaats in het arbeidsproces te verwerven" (Leeuw, 1983, p. 29). Concreet is dit door de commissie vertaald in aanbevelingen tot het nemen van maatregelen, die de vrouw in staat zal stellen een zinvolle plaats te verwerven in de maatschappij "zodat de keuze van de vrouw niet vooraf wordt bepaald door het enige alternatief: het moederschap". De Staatscommissie schrijft dat "de positie van de vrouw in de samenleving en in het bijzonder op de arbeidsmarkt een belangrijk aanknopingspunt is voor het bevolkingsbeleid gericht op de handhaving

van de lage vruchtbaarheid". (Leeuw, 1983, p. 86). We zien hier duidelijk dat de emancipatorische en de demografische belangen in de zeventiger jaren parallel lopen. Over dit verband willen we in de analyses van het leefsituatie-bestand enkele hypothesen onderzoeken.

4 VERSCHILLEN IN DE CONTEXT VAN DE ONDERZOEKEN

Hoewel reeds sinds eind van de jaren zestig bekend is dat het aantal geboorten dalende was (Leeuw, 1983, p. 77 e.v.), blijft men dit in ieder geval tot in 1975 (het tijdstip van de survey: Leefsituatie van het CBS) als nastrevenswaardig zien. In het verslag van de leefsituatie-survey 1975 wordt het argument gebruikt, dat een dalende bevolkingsgroei noodzakelijk is om de druk op het arbeidende deel van de bevolking niet te groot te maken (SCP, 1975, p. 17). Het groeiend aantal bejaarden, dat economisch afhankelijk is van de werkende bevolking, kan alleen gecompenseerd worden door een dalend kindertal. Pas na 1979, maar nog meer na 1983 komt de geboorten-teruggang als probleem in de politieke en ook demografische belangstelling. Men constateert dat het vruchtbaarheidsniveau zeer laag is geworden. Dat deze overtuiging nog niet gedeeld wordt door de Leidse bevolking in 1981 blijkt uit de cijfers: 65% vindt het op termijn niet meer groeien, c.q. gaan dalen van de bevolkingsomvang niet verontrustend. Cijfers uit het MOAB-onderzoek 1983 geven aan dat dit beeld bij de bevolking langzaam aan het veranderen is. Uit dit onderzoek komen de volgende percentages: slechts 33% i.p.v. 65% vindt de daling goed, 34% twijfelt daaraan of geeft geen mening (in het Leidse onderzoek 17%) en 33% vindt een daling uitgesproken slecht (tegenover 18% in het Leidse onderzoek dat anderhalf jaar eerder is gehouden).

5 BEVOLKINGSBELEID 1983

De konsekventies van dit veranderende inzicht zullen merkbaar kunnen worden in beleidsuitspraken van de komende tijd. We ver-

wijzen hier slechts naar de discussie in de vaste kamercommissie voor het wetenschapsbeleid op 14 september 1983 over het bevolkingsvraagstuk. Of dit veranderende standpunt ook gevolgen heeft voor de emancipatie van de vrouw is nog niet te voorspellen. We hebben gezien hoe nauw het vroegere bevolkingsbeleid en het emancipatiestreven verweven waren. We hebben ook gezien dat deze ontwikkelingen de vrijheid van de vrouw om te kiezen tussen gezin en baan bevorderen, althans wilden bevorderen. De Staatscommissie Bevolkingsvraagstuk schrijft in 1977: "Veel diskriminatoire maatregelen verbonden in het verleden de vrouw met huiselijkheid en de verzorging van kinderen en echtgenoot. Het beleid was en is erop gericht de vrouw alternatieven te bieden naast het moederschap". Het zou nu, in 1984, kunnen zijn dat de belangen die het bevolkingsbeleid nastreeft in botsing komen met die van de vrouwenemancipatie. Daarvan is men zich bewust. In de beleidsnota 1983 ten behoeve van de vaste kamercommissie voor wetenschapsbeleid stelt men dit ook duidelijk. "De ethische aanvaardbaarheid van bevolkingspolitieke maatregelen berust in Nederland op het gegeven dat slechts die maatregelen acceptabel zijn, waardoor direct noch indirect dwang wordt uitgeoefend op de besluitvorming van partners omtrent het gewenste aantal kinderen en de geboortenintervallen."

"... Voorlichting is derhalve het allerbelangrijkste wat wij op dit gebied hebben. Zij moeten kunnen kiezen, maar zij moeten wel weten waaruit. " (Beleidsnota, p. 5). Mevr. van Es (PSP) merkt in het kamerdebat over deze kwestie nog op (verslag van 14 september 1983, p. 7) dat de staat reeds indirect het kindertal beïnvloedt door "de maatschappelijke omstandigheden zoals kinderopvang en zwangerschapsverlof". Zij merkt tevens op, "dat verschillende groepen in de samenleving een verschillende positie innemen". Een zwakke groep noemt zij de vrouwen, in verband met het veroveren van een plaats op de arbeidsmarkt. Ook hier wordt de relatie vrouwenemancipatie en bevolkingsbeleid nadrukkelijk gelegd.

6 PROBLEEMSTELLINGEN

We hebben gezien dat er vanuit het beleid veel belang wordt gehecht aan voorlichting, en dat er zowel door parlementsleden als onderzoekers een verband wordt gekonstateerd tussen vrouwenemancipatie en bevolkingsbeleid. Dit leidt tot de volgende vragen, die we willen beantwoorden aan de hand van de gegevens uit 1974.

We vragen ons allereerst af hoe groot de behoefte aan voorlichting is. Onze onderzoeksvraag luidt daarom:

1. Welke mensen willen voorlichting, en wie willen dit niet?

We gebruiken bij de beantwoording van deze vragen o.a. de achtergrondskennmerken om groepen te vormen naar leeftijd, politieke voorkeur, sexe, en mate van geëmancipeerdheid⁽⁴⁾.

De tweede vraag is naar de samenhang tussen de mate van emancipatie en het al dan niet instemmen met bepaalde regeringsmaatregelen⁽⁵⁾.

Als hypothesen veronderstellen we:

- 2.a Hoe hoger de mate van emancipatie, des te meer men behoefte heeft aan voorlichting, en aan het gemakkelijk verkrijgen van voorbehoedsmiddelen.
- 2.b Hoe hoger de mate van emancipatie, des te meer men het eens zal zijn met abortus provocatus, ook op verzoek van de vrouw.
- 2.c Hoe lager de mate van emancipatie, hoe hoger het gewenste kindertal.

Naar aanleiding van de conclusies uit het Leidse onderzoek stellen we ook nog de volgende hypothese op:

3. Mensen met een verschillende politieke voorkeur denken anders over overheidsvoorlichting en overheidsbemoeienis inzake het bevolkingsvraagstuk.

Het gaat er overigens in onze analyses niet zo zeer om of de in de hypothesen genoemde verbanden bestaan of niet. We willen vooral uitzoeken hoe sterk die verbanden zijn in de verschillende onderzochte groepen.

7 RESULTATEN VAN DE SECUNDAIRE ANALYSE

7.1 Beschrijving van het gebruikte deelbestand

Uit het bestand dat ons ter beschikking stond⁽⁶⁾, en dat 4693 respondenten omvat, hebben we de volgende vragen gekozen. We geven de vragen, met hun antwoordmogelijkheden en met de rechte tellingen (percentages) in tabel 1.

Tabel 1: De vijf gebruikte vragen uit het bestand van de leefsituatie-survey 1974 met antwoordpercentages.

1. Wanneer U nu een gezin zou beginnen, hoeveel kinderen zou U dan willen krijgen?

a) geen	5.8%
b) een	3.4%
c) twee	50.2%
d) drie	17.6%
e) vier	6.7%
f) vijf of meer	3.2%
g) weet niet	13.1%

2. Zou U dan aan een of andere vorm van geboorteregeling denken?

a) ja	68.2%
b) nee	16.5%
c) weet niet	15.2%

3. Welke maatregelen zou de overheid volgens U moeten nemen in het kader van de bevolkingspolitiek? Streep aan:

a) geen maatregelen	11.6%
b) voorlichting over nadelen bevolkingsgroei	31.0%
c) voorlichting over geboortebeperkende middelen	36.9%
d) tegen geringe prijs beschikbaar stellen van geboortebeperkende middelen	39.4%
e) financiële maatregelen in de inkomenssfeer, waardoor het minder aantrekkelijk wordt om veel kinderen te krijgen	11.8%
f) toestaan van abortus, ook op wens van de vrouw	22.9%
g) andere maatregelen	2.7%
h) geen mening	15.9%

4. Bent U het er mee eens dat de overheid voorzieningen moet treffen om de vrouw gelegenheid te geven buitenshuis te gaan werken?

a) absoluut mee eens	25.1%
b) grotendeels mee eens	28.0%
c) weet niet	10.6%
d) grotendeels niet mee eens	16.7%
e) absoluut niet mee eens	16.5%

5. Bent U het er mee eens dat in de schoolopleiding voor jongens en mannen meer aandacht besteed zou moeten worden aan de ontwikkeling van huishoudelijke vaardigheden?

a) absoluut mee eens	25.4%
b) grotendeels mee eens	30.8%
c) weet niet	9.1%
d) grotendeels mee oneens	17.5%
e) absoluut mee oneens	14.1%

7.2 Samenhang maatregelen en voorlichting

De vijf vragen uit 7.1 willen we aan de hand van de vraagstellingen op tweërlei manier bekijken. In de eerste plaats gaan we na welk verband ze met elkaar hebben. En in de tweede plaats kijken we naar hun relatie met de achtergrondskenmerken. We willen nagaan of mensen van verschillende leeftijdsgroepen en/of politieke voorkeuren en van verschillend geslacht anders denken over de bevolkingsproblematiek, over geboorteregeling en over emancipatie. In de volgende paragraaf onderzoeken we allereerst het verband tussen de beide voorlichtingsvragen (vragen 3b en 3c) en de vragen naar maatregelen (vragen 3d, 3e, 3f). We vragen ons met name af of mensen voorlichting willen. Wie wel en wie niet?

7.2.1 De voorlichtingsvragen

Meer dan de helft van de respondenten zegt aan geen van beide vormen van voorlichting behoefte te hebben. Slechts 18% vindt dat de overheid op allerlei de gebieden voorlichting moet gaan geven. Om precies te zijn:

11	beide voorlichtingen wel	18.6%
10	alleen voorlichting bevolkingsgroei	12.4%
01	alleen voorlichting anticonceptiva	18.3%
00	beide voorlichtingen niet	50.9%

Er is een duidelijk verband tussen de voorlichtingsalternatieven en het al dan niet wensen van overheidsbemoeiing in de vorm van maatregelen (vraag 3a). Van de 11.6% die geen maatregelen wil, zegt 95.5% ook geen voorlichting te wensen. We kunnen zeggen: wie geen enkele maatregel wil, wil ook geen voorlichting. Uit onze analyses blijken dit voor een groot deel mensen van 60 jaar en ouder te zijn.

7.2.2 Geboorteregeling

Het gebruik van anticonceptiemiddelen is sinds het eind van de zestiger jaren (het begin van de contraceptieve revolutie door het op de markt verschijnen van de pil) flink gestegen. In het leefsituatie onderzoek geeft 68.2% van de mensen aan, dat ze aan geboorteregeling denken. Als we dit vergelijken met Amerikaanse cijfers (Heer en Grossbad-Shechtman, 1981) lijken de percentages overeen te komen.

Tabel 2: Contraceptie praktijk in Nederland vergeleken met de Verenigde Staten

	geen contraceptie	wel contraceptie	weet niet
USA 1965	36.1%	63.9%	
USA 1970	34.4%	65.0%	
USA 1973	30.3%	69.7%	
USA 1975	23.7%	76.3%	
Nederland 1974	16.5%	68.2%	15.2%

Als we vraag 2 (anticonceptie) relateren aan de beide voorlichtingsalternatieven van vraag 3, zien we ook een duidelijk verband. De mensen die niet aan anticonceptie zouden gaan doen willen grotendeels ook geen voorlichting, noch over de bevolkingsgroei, noch over anticonceptiva. De volgende tabel geeft de juiste percentages.

Tabel 3: Anticonceptie vergeleken met voorlichting

	geen van beide voorlichtingen 00	beide voorlichtingen wel 11
geen anticonceptie	70.6%	6.5%
weet niet	76.3%	7.8%
wel anticonceptie	40.3%	24.0%

We zien in tabel 3 dat mensen die anticonceptie (gaan) praktizeren beide voorlichtingen vaker wensen (24%) dan mensen die geen anticonceptie willen toepassen. Hiervan wil slechts 6.5% beide voorlichtingen. Het omgekeerde zien we ook. Mensen die géén anticonceptie willen, willen voor 70.6% geen van beide voorlichtingen. Terwijl dit percentage bij de voorstanders van anticonceptie aanzienlijk lager is nl. 40.3%. We hebben hiermee de vraag: "wie wil er voorlichting en wie niet?" al enigszins beantwoord.

7.3 Multivariate bevindingen

Nu we enkele centrale vragen apart bekeken hebben, willen we de onderlinge samenhang tussen de demografische variabelen 1 t/m 3 bekijken. We hebben daarvoor een analyse techniek nodig die verschillende variabelen tegelijk op hun samenhang onderzoekt (een multivariate techniek) en die daarbij aangeeft welke categorieën van de variabelen samenhangen, in de zin dat ze vaak door dezelfde respondenten gekozen worden. We gebruiken homogeniteitsanalyse, met het daarbij behorende computer programma HOMALS (Gifi, 1981a, 1981b). HOMALS construeert 'dimensies' of 'schalen' die zo representatief mogelijk zijn voor alle variabelen tezamen.

7.3.1 HOMALS resultaten

Uit HOMALS komt de al eerder genoemde sterke samenhang tussen voorstander zijn van geboorteregeling (vraag 2) en het wensen van overheidsvoorlichting en/of overheidsmaatregelen (vraag 3). In de HOMALS hebben we vraag 1, vraag 2, en vraag 3a, 3b, 3c tegelijkertijd geanalyseerd. Vragen 3a, 3b, 3c zijn daarbij opgevat als drie aparte vragen, ieder met twee alternatieven. We geven eerst de door HOMALS gevonden discriminatie-maten.

Tabel 4: De vijf gebruikte analyse vragen met de diskriminatie maten in twee dimensies

	dimensie 1	dimensie 2
1 aantal gewenste kinderen	.0928	.1729
2 practiseren anticonceptie	.5630	.5170
3 voorlichting bevolkingsgroei	.3588	.0005
4 voorlichting anticonceptie	.4877	.0004
5 maatregelen overheid	.1419	.4781

De discriminatiematen geven aan hoe goed de verschillende categorieën van de variabelen van elkaar onderscheiden kunnen worden. Ze zijn gelijk aan de variantie tussen categorieën gedeeld door de totale variantie, waarbij de totale variantie de som is van de variantie tussen categorieën en de variantie binnen categorieën. Hoe hoger de discriminatiemaat, hoe homogener de categorieën van een variabele zijn.

De hoge discriminatiematen van anticonceptie en de beide voorlichtingen op de eerste dimensie (de eerste principale component) geven aan dat deze drie variabelen op die dimensie het best geschikt zijn om homogene groepen te definiëren. Op de eerste dimensie heeft het gewenste aantal kinderen een lage discriminatiemaat. Dit wordt vooral veroorzaakt door het geringe verschil in antwoordpatronen tussen de mensen die zeggen één, twee, of drie kinderen te wensen. Dit is jammer, vanwege het belang van dit onderscheid voor de demografische wetenschap. De vraag luidde: "Wanneer U een gezin zou beginnen, hoeveel kinderen zou U dan willen krijgen?" (zie par. 7.1). Het ligt voor de hand dat oudere mensen deze vraag anders zullen beantwoorden dan jonge mensen die nog een gezin moeten stichten aan de ene kant en mensen die hun gezin nog niet voltooid hebben aan de andere kant. De ene groep zal zijn werkelijke gezinsgrootte opgeven of juist de grootte die ze zouden nemen als ze het over konden doen. De andere groep geeft een wens op, waarvan niet vast staat of deze in werkelijkheid ook in vervulling zal gaan. We kunnen daarom aannemen dat de vraag niet goed groepen onderscheidt, omdat deze vraag niet voor alle groepen dezelfde betekenis heeft gehad.

Deze vraag onderscheidt wel mensen die géén kinderen willen en de mensen die vier of meer kinderen willen van elkaar en van de groep 1 t/m 3 kinderen. In vervolganalyses hebben we mensen die één t/m drie kinderen willen als groep bij elkaar genomen. Deze nieuwe groep omvat dan 71.2% van de respondenten.

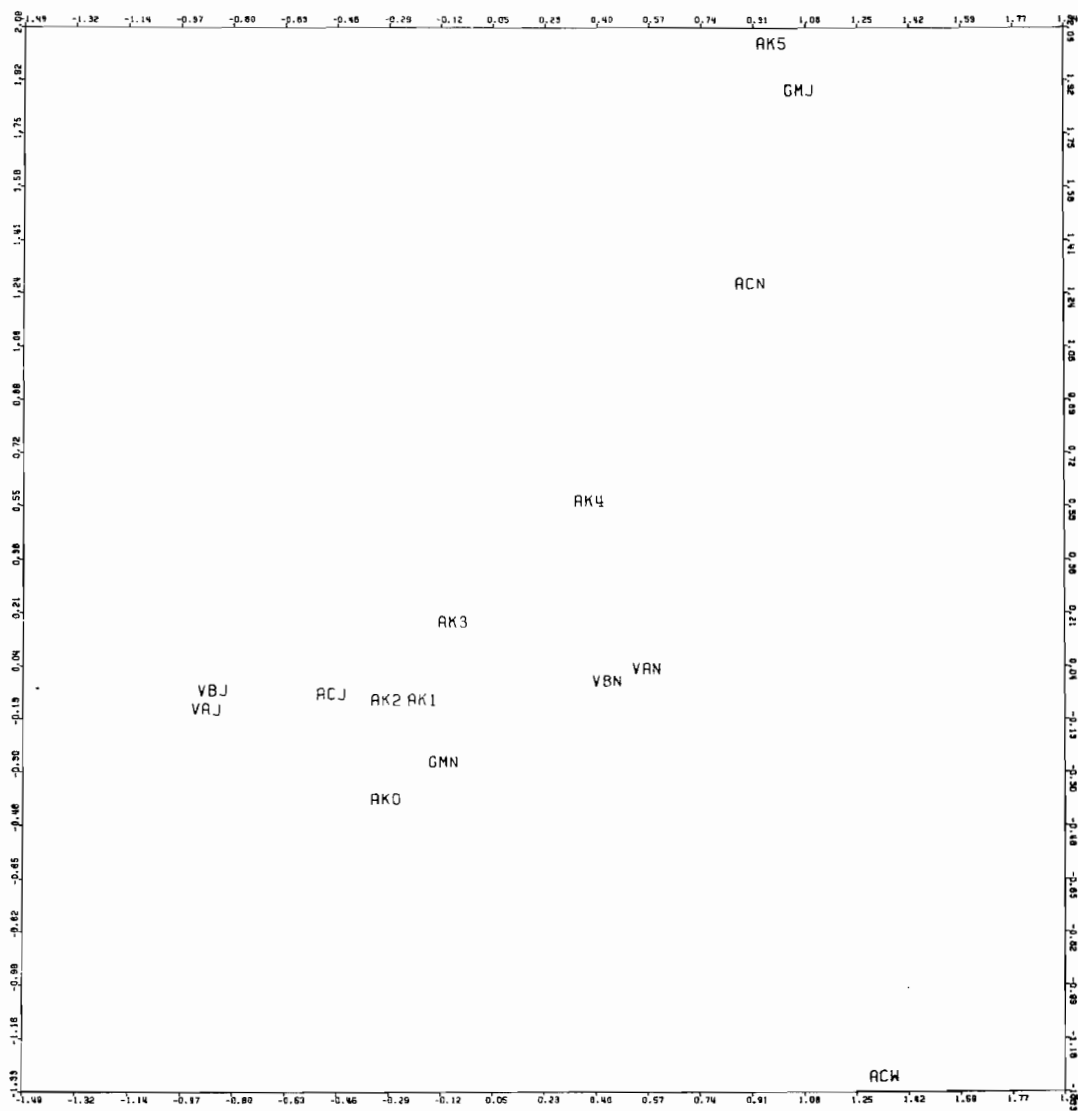
Uit de HOMALS analyse komen de volgende vijf groepen respondenten naar voren (zie figuur 1).

1. De grootste groep wil een tot drie kinderen. Deze groep staat als geheel niet afwijzend tegenover overheidsbemoeiing in de vorm van voorlichting en/of maatregelen. De meeste mensen in deze groep zijn van plan aan geboorteregeling te (gaan) doen.
2. Groep twee is een kleine groep van mensen die zeggen geen kinderen te willen. Ze willen in het algemeen ook geen voorlichting van de overheid.
3. Een vrij grote groep (10-15%) zegt geen mening te hebben over het gewenste aantal kinderen, nog niet te weten of ze geboorteregeling zullen toepassen, en ook dat ze geen prijs stellen op voorlichting en overheidsmaatregelen. We kunnen deze groep omschrijven als

mensen die geboorteregeling, en alles wat daarbij komt, als een privé zaak beschouwen, en die daarover geen uitspraken wensen te doen.

4. De groep die vijf of meer kinderen wil, is ook een extreme groep in de HOMALS analyse. Ze zijn tegen het praktizeren van geboorteregeling, en daardoor ook tegen abortus en goedkope anticonceptiva.
5. Tussen groep 1 en groep 4 bevindt zich nog een niet al te grote groep die vier kinderen als ideaal ziet. Ze geven aan slechts geringe prijs te stellen op overheidsmaatregelen en helemaal geen prijs op voorlichting. Ze staan ook met gemengde gevoelens tegenover geboorteregeling. Ze wijzen die dan ook meestal af.

We hebben hiermee de vraag "Wie wil er voorlichting en wie niet?" nog verder beantwoord. Nu ook in relatie tot het gewenste aantal kinderen en het praktizeren van anticonceptie. In de volgende paragraaf willen we de relatie van voorlichting en de andere vragen met emancipatie nagaan.

Figuur 1: HOMALS categorie kwantificaties in twee dimensies.

7.3.2 Emancipatie⁽⁷⁾

In de volgende tabel zien we de groepen die we met HOMALS gevonden hebben terug in hun relatie tot emancipatie. De tabel geeft de percentages weer in welke mate geëmancipeerden en niet-geëmancipeerden dezelfde vragen als in 7.3.1 onderschrijven.

Tabel 6: De relatie emancipatie en vier demografische variabelen

	geëmancipeerd	ongeëmancipeerd
1 praktizeren geboorteregeling	79%	60%
2 het wensen van een groot gezin	8%	23%
3 het wensen van een kleiner gezin (maximaal drie kinderen)	82%	70%
4 het toestaan van Abortus Provocatus	31%	15%

Zoals we in tabel 6 zien zijn geëmancipeerden vaker voor een klein gezin, 82% tegenover 70% van de ongeëmancipeerden, en zijn ze meer voor geboorteregeling, 79% tegenover 60%, waartoe ook abortus behoort 31% tegenover 15%. De hypothese 'hoe hoger de mate van emancipatie des te meer behoefte aan het toestaan van abortus' wordt daardoor bevestigd. Hoewel abortus in 1974 nog een omstreden onderwerp is, en 77% van de respondenten deze vorm van geboorteregeling afwijst, vinden we toch het veronderstelde verband. Van de voorstanders van 'baas in eigen buik' is 71% geëmancipeerd.

Ook tussen de mate van geëmancipeerdheid en de beleidsmaatregelen zien we statistisch significante verbanden. Op de vraag naar de behoefte aan voorlichting over de nadelen van de bevolkingsgroei zeggen 36% van de geëmancipeerden ja, tegenover 27.5% van de niet-geëmancipeerden (χ^2 99.93 met 5 vhg.). Geëmancipeerden hebben voor 43% behoefte aan voorlichting over geboorte-regelende middelen, tegenover 33.5% van de ongeëmancipeerden (χ^2 156.79 met 5 vhg.). Hoe sterk het verband is tussen de gewenste beleidsmaatregelen en emancipatie benadrukken ook de volgende percentages. De groep die zowel voor het tegen geringe prijs beschikbaar stellen van anti-conceptiva is, als voor abortus, bestaat voor 72.9% uit geëmancipeerden tegenover 19.5% ongeëmancipeerden. Van de groep die beide vormen van voorlichting en beide maatregelen (anticonceptiva en

abortus) wenselijk acht, is 74.5% geëmancipeerd en 21.6% ongeëmancipeerd. Van de groep die beide vormen van voorlichting en beide maatregelen ongewenst vindt, is 32.4% geëmancipeerd en 41.4% ongeëmancipeerd.

Als we de vraag naar het aantal kinderen bekijken blijkt er geen systematische samenhang met de mate van geëmancipeerdheid. Mensen die geen kinderen willen zijn over het algemeen niet meer of minder geëmancipeerd dan mensen die één tot drie kinderen als ideaal zien. Meer verschil zien we tussen de grote en kleine gezinnen. Groot wil zeggen vier of meer kinderen. We zien dat 23% van de ongeëmancipeerden een groot gezin wenst, tegenover maar 8% van de geëmancipeerden. De samenhang tussen gewenst kindertal en emancipatie als geheel is statistisch zeer significant (χ^2 412.35 met 30 vhg.).

Hiermee hebben we antwoord trachten te geven op de vraag naar de relatie tussen emancipatie en beleidsvoorlichting en -maatregelen. En naar de relatie emancipatie en het gewenste kindertal. We hebben in het onderzoek nog een derde hypothese gesteld (zie 6). Deze hypothese stamt rechtstreeks uit het Leidse onderzoek en vraagt naar de relatie politieke voorkeur en overheidsbemoeienis inzake het bevolkingsvraagstuk. Hiermee houden we ons in de volgende paragraaf bezig.

7.4 Canonische analyse: het zoeken van verbanden tussen groepen van variabelen

Tot nu toe hebben we de relaties tussen overheidsmaatregelen en de praktijk van anticonceptie bekeken, in samenhang met emancipatie. De nu volgende onderzoeksvraag is, hoe de verschillende attitudes verdeeld zijn over te onderscheiden groepen zoals leeftijdsgroepen, stemmers op diverse politieke partijen, en de beide geslachten. In het artikel van Leeuw en Kreft (1983) zien we een sterke relatie tussen politieke kleur en de voorkeur voor verschillende beleidsmaatregelen. We vermoeden dat ook in dit onderzoek dergelijke verschillen zich voor doen. Om de sterkte van de verbanden tussen groepen van vragen te kunnen vaststellen, maken we gebruik van canonische analyse. Een dergelijke analyse doet met twee groepen variabelen wat een regressieanalyse doet met twee enkelvoudige

variabelen. In Leeuw en Kreft (1983) hebben we het programma CANALS gebruikt (Van der Burg, 1983; Van der Burg en Leeuw, 1983). Dit programma voert een canonische analyse uit voor twee groepen variabelen van verschillend meetniveau. Variabelen kunnen numeriek, maar ook ordinaal en nominaal zijn. Het programma construeert één of meerdere canonische variabelen of variaten. De nieuwe variabelen (ook wel schalen of dimensies genoemd) hebben de eigenschap dat ze maximaal samenhangen (correleren) met de variabelen in de beide groepen. Onlangs heeft de afdeling Datatheorie van de RUL het nieuwe programma OVERALS gelanceerd. Dit programma voert, volgens dezelfde principes als CANALS, een canonische analyse voor twee of meer groepen variabelen uit (Van der Burg, De Leeuw en Verdegaal, 1983). Canonische variaten worden zo geconstrueerd dat ze zo goed mogelijk samenhangen met alle groepen variabelen en daardoor representatief zijn voor wat de groepen gemeenschappelijk hebben. Nominale en ordinale variabelen worden hierbij gekwantificeerd, dat wil zeggen dat ze veranderd worden in numerieke variabelen doordat er getallen aan de categorieën van de variabelen toegekend worden. De keuze van de kwantificatie is niet willekeurig, maar de keuze is optimaal binnen de criteria van canonische analyse. Een van de producten van de analyse is dus een representatie van de categorieën van de variabelen op de onderliggende schalen (dimensies), de zogenaamde optimale schaling.

7.4.1 Samenstellen van de groepen variabelen

We vinden dat de vorige analyses genoeg aanwijzingen hebben gegeven om de variabelen te splitsen in drie groepen die, binnen groepen, veel met elkaar te maken hebben.

De eerste groep stellen we samen aan de hand van de demografische gegevens. Dit zijn de vragen naar de behoefte aan de twee vormen van voorlichting en naar de behoefte aan twee van de zes maatregelen (vraag 3), de vraag naar het gebruik van een vorm van geboorteregeling (vraag 2), en de vraag naar het gewenste kindertal (vraag 1)⁽⁸⁾. De reden dat we slechts twee van de zes mogelijke maatregelen (in paragraaf 7.1 genoemd) opnemen is de volgende. De andere vier maatregelen blijken in eerdere analyses slechts marginaal met het overige materiaal samen te hangen. Vraag 3c (maatregelen in

de inkomenssfeer) en vraag 3g (andere maatregelen) worden door slechts 11.8% respectievelijk 2.7% van de respondenten aangestreept. Vraag 3h (geen mening) onderscheidt slecht die mensen die eigenlijk niet op deze vragen willen antwoorden van de anderen. Vraag 3a (geen maatregelen) onderscheidt zwak de 3.2% van de mensen die vijf of meer kinderen willen van de rest. Het is in het algemeen af te raden vragen die slecht onderscheiden, zeer scheef verdeeld zijn, of met heel specifieke achtergrondskenmerken samenhangen, mee te laten doen in analyses van grotere groepen vragen. Ze geven vaak problemen met 'uitbijters', en versluieren daardoor de globale verbanden die we zoeken. De eerste set variabelen bestaat derhalve uit zes vragen, waarvan er vier afkomstig zijn uit de oorspronkelijke vraag 3.

De tweede set behoeft geen verdere discussie. Het zijn de twee emancipatievariabelen, vraag 4 en 5.

De derde set bestaat uit achtergrondgegevens van de respondenten. Naar analogie van Leeuw en Kreft (1983) hebben we gekozen voor politieke voorkeur, sexe, en leeftijd. Helaas ontbreekt ons een goede indikator voor de opleiding van de respondenten. We hebben ons daarom beperkt tot de genoemde drie. Omdat we rekening willen houden met mogelijke interactie tussen geslacht en politieke voorkeur (zie Leeuw en Kreft, 1983, 247-248) hebben we van sexe (twee categorieën) en politieke voorkeur (zes categorieën) een samengestelde variabele met twaalf categorieën gemaakt. De frekwentieverdeling van deze samengestelde variabele is als volgt.

Tabel 7: De verdeling van sexe naar politieke voorkeur (1975)

	mannen	vrouwen
Klein Links	197	118
PvdA	581	508
VVD	341	287
CDA	460	556
Klein Rechts	108	108
Geen voorkeur	548	580
Totaal	2235	2157

De derde set bestaat daardoor uiteindelijk uit twee variabelen: leeftijd en politieke voorkeur gesplitst naar sexe.

7.4.2 Resultaten van de canonische analyses

De drie groepen variabelen hangen behoorlijk sterk samen. Afzonderlijke CANALS-analyses op steeds twee van de drie sets geven canonische correlaties in de buurt van .50. Bij een steekproef van deze grootte is dat vrij hoog. OVERALS laat een duidelijke samenhang tussen de drie groepen variabelen zien. Echter met deze aanmerking dat niet alle vragen even belangrijk zijn, of met andere woorden niet allen evenveel aan de onderlinge correlaties bijdragen. In tabel 8 staan de componentladingen van de variabelen. De componentladingen zijn de correlaties van de variabelen met de twee canonische variabelen, die we hier X en Y noemen.

Tabel 8: Correlatietabel van de acht analyse variabelen in de drie sets met de belangrijkste canonische variaten

		X	Y
set 1	voorlichting	.33	.37
	maatregelen	.66	-.29
	anticonceptie	.65	.39
	aantal kinderen	.40	-.28
set 2	sex x politiek	.56	-.47
	leeftijd	.57	.30
set 3	emancipatie vrouw	.68	-.13
	emancipatie man	.33	.51

Wanneer we de twee canonische variaten met behulp van regressie uit de drie groepen variabelen voorspellen, dan vinden we de regressie gewichten in tabel 9. Let wel: hier worden zes multi-pele regressies samengevat, ieder van de drie groepen variabelen wordt gebruikt om ieder van de twee componenten te voorspellen.

Tabel 9: Regressiegewichten van de acht analyse variabelen in de drie sets met de belangrijkste canonische variabelen

		X	Y
set 1	voorlichting	.17	.35
	maatregelen	.47	-.42
	anticonceptie	.41	.58
	aantal kinderen	.15	-.40
set 2	sex x politiek	.49	-.53
	leeftijd	.50	.38
set 3	emancipatie vrouw	.66	-.19
	emancipatie man	.26	.53

Door combinatie van tabel 8 en tabel 9 vinden we de multi-pele correlaties tussen de canonische variabelen en de drie groepen variabelen die ze definiëren. Deze multi-pele correlaties staan in tabel 10. We zien dus, dat bijvoorbeeld 80% van de variantie van de eerste canonische variabele X 'verklaard' kan worden uit de eerste groep demografische variabelen, terwijl de emancipatie-variabelen maar 55% van de variantie van Y 'verklaren'.

Tabel 10: De multi-pele correlaties van de drie sets en de eerste twee canonische variabelen

	X	Y
set 1: demografie	.80	.77
set 2: achtergrond	.75	.61
set 3: emancipatie	.73	.55

In tabel 8 en 9 zien we dat de eerste canonische variabele meer samenhangt met maatregelen dan met voorlichting. Dit betekent dat de vier groepen respondenten die door de beide maatregelen 3d en 3f onderscheiden worden verder van elkaar op de canonische as liggen dan de vier groepen die gedefinieerd worden door de vier categorieën van de beide voorlichtingen 3b en 3c. Hetzelfde geldt voor de emancipatievragen. Emancipatie vrouw telt sterker mee dan emancipatie man. Hierop komen we nog terug. Als we naar de tweede canonische variabele (Y) kijken zien we andere verhoudingen. De tweede dimensie

staat loodrecht op de eerste dimensie (X), dat wil zeggen de tweede canonische variabele is ongecorreleerd met de eerste. De tweede variabele (Y) laat een andere samenhang zien tussen dezelfde variabelen. Het is de belangrijkste samenhang die overblijft nadat de eerste canonische variaat als allerbelangrijkste samenhang eruit gehaald is. In de tabel met ladingen (en in de tabel met regressie gewichten) zien we variabelen met een positief en negatief teken. Het teken onderscheidt de variabelen die vooral samenhangen met leeftijd van de variabelen die vooral samenhangen met politieke voorkeur.

We zien dat nogmaals duidelijk in figuur 2, waarin de componentladingen afgebeeld zijn in het vlak van de twee canonische variabelen X en Y. De groep voorlichting, anticonceptie, en emancipatie man ligt samen met leeftijd hoog op de tweede as. De groep maatregelen, aantal kinderen, en emancipatie vrouw liggen met politieke voorkeur laag op de tweede as. Om deze effecten beter te interpreteren is het noodzakelijk om niet alleen te kijken naar de kwantificatie van variabelen (via ladingen en gewichten) en van sets (via multiële canonische correlaties) maar ook naar de kwantificatie van categorieën van de variabelen.

Zoals we eerder uiteenzetten vervangt OVERALS de categorieën van variabelen, die over het algemeen slechts nominale aanduidingen zijn, door getallen. Deze getallen zijn de categorie kwantificaties. Ze worden optimaal gekozen, dat wil zeggen op zo'n manier dat de resulterende canonische correlaties zo groot mogelijk zijn. We geven nu de kwantificaties zoals het programma ze vindt.

Tabel 11: De categorie kwantificaties van de acht variabelen uit de drie sets.

Set 1:

VOORLICHTING

alleen bevolkingsgroei	-1.87
alleen geboorteregeling	-0.71
beide voorlichtingen	-0.42
geen van beide	+0.93

GEBOORTEREGELING

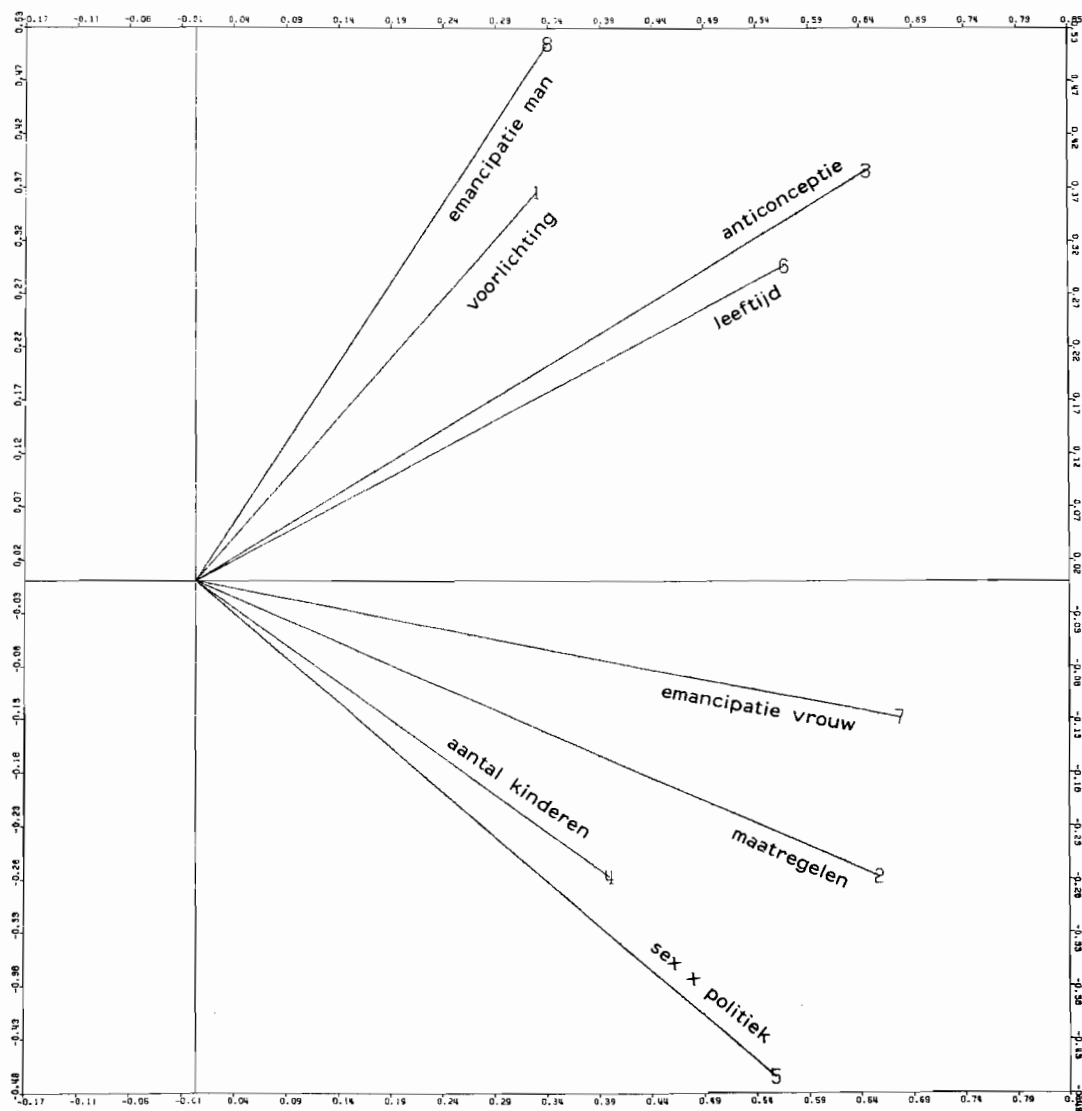
ja	-0.56
nee	+0.33
weet niet	+2.24

MAATREGELEN

beide maatregelen	-1.74
alleen abortus	-1.30
alleen anticonceptie	-0.31
geen van beide	+0.87

GEWENST KINDERTAL

geen	-2.42
1-3 kinderen	-0.28
vier kinderen	+1.62
vijf of meer kinderen	+2.89

Figuur 2: Componentladingen uit OVERALS

Set 2:

EMANCIPATIE VROUW

volledig mee eens	-1.40
eens	-0.33
oneens	+0.71
volledig eens	+1.15
weet niet	+1.27

EMANCIPATIE MAN

oneens	-0.54
eens	-0.44
volledig oneens	-0.43
volledig eens	+0.01
weet niet	+3.08

Set 3:

POLITIEKE VOORKEUR MAN

Klein Links	-1.47
PvdA	-0.67
VVD	-0.21
geen	+0.04
CDA	+1.70
Klein Rechts	+1.57

POLITIEKE VOORKEUR VROUW

Klein Links	-1.54
PvdA	-1.21
VVD	-0.58
geen	+0.16
CDA	+1.28
Klein Rechts	+1.46

LEEFTIJD

24-29 jaar	-0.85
30-39 jaar	-0.68
18-24 jaar	-0.63
40-49 jaar	-0.18
50-59 jaar	+0.62
60-69 jaar	+1.03
70 jaar of ouder	+2.65

Bij de interpretatie van tabel 11 moet men hoog negatief en hoog positief interpreteren als de extremen van een onderliggende schaal. De schaal is geconstrueerd op basis van de correlaties van de 8 variabelen in de drie sets met elkaar. Voor het gemak van de lezer hebben we de categorieën in de tabel weergegeven in de volgorde die ze op de onderliggende schaal hebben. En wel van hoog negatief naar hoog positief.

Er zijn een aantal zaken opmerkelijk aan de bovenstaande tabel. Bij emancipatie man in set 2 blijkt de gekwantificeerde variabele alleen het verschil weer te geven tussen 'weet niet' geschaald op 3.08 en de rest die ongeveer gelijke scores hebben of bijna 0 zijn. Emancipatie vrouw daarentegen wordt monotoon gekwantificeerd, d.w.z. de categorieën komen in de goede volgorde van -1.40 volledig mee eens naar +1.15 volledig oneens. Hoewel ook hier 'weet niet' categorie uiterst rechts op de schaal komt nl. op +1.27. Opmerkelijk is ook het verschil in scores van mannen en vrouwen op de politieke voorkeur/ sexe variabele. Bij de mannen ligt het CDA extremer nl. op +1.70 dan Klein Rechts op +1.57. Bij de vrouwen is dit andersom. CDA-

vrouwen liggen lager nl. op +1.38 dan Klein Rechts vrouwen die op +1.46 liggen. Verder scoren vrouwen in het algemeen iets minder conservatief (iets lager) dan de mannen. Bijvoorbeeld, de meest conservatieve vrouwen stemmen Klein Rechts. Deze groep scoort 1.46, dat is lager (dus meer progressief) dan CDA-mannen en Klein-Rechts-mannen die respectievelijk 1.70 en 1.57 scoren. Hiermee hebben we al aangegeven dat er verschillen zijn tussen politieke richting en sexe. We gaan dit nog nader uitwerken.

De informatie over de categorie kwantificaties en de informatie over de component ladingen van de variabelen kunnen we op een inzichtelijke manier combineren. Dit wordt gedaan in figuur 3. De lijnen in de figuur geven de component ladingen weer, nu weergegeven als richtingen. De richting van een lijn in figuur 3 is dezelfde als de richting van de overeenkomstige pijl in figuur 2. Op de lijn van een bepaalde variabele kunnen we nu de categorieën van de variabele uitzetten. De afstanden van de categorieën tot de oorsprong zijn evenredig met de bovenstaande categorie kwantificaties, waarbij de evenredigheidsfactor gelijk is aan de lengte van de pijl in figuur 2. Categorieën van variabelen met een korte pijl (met kleine ladingen) zullen dus dicht bij elkaar op de lijn in figuur 3 komen. In figuur 3 zijn niet alle categoriepunten van een label voorzien, omdat dit vooral in de buurt van de oorsprong uiterst onoverzichtelijk zou worden.

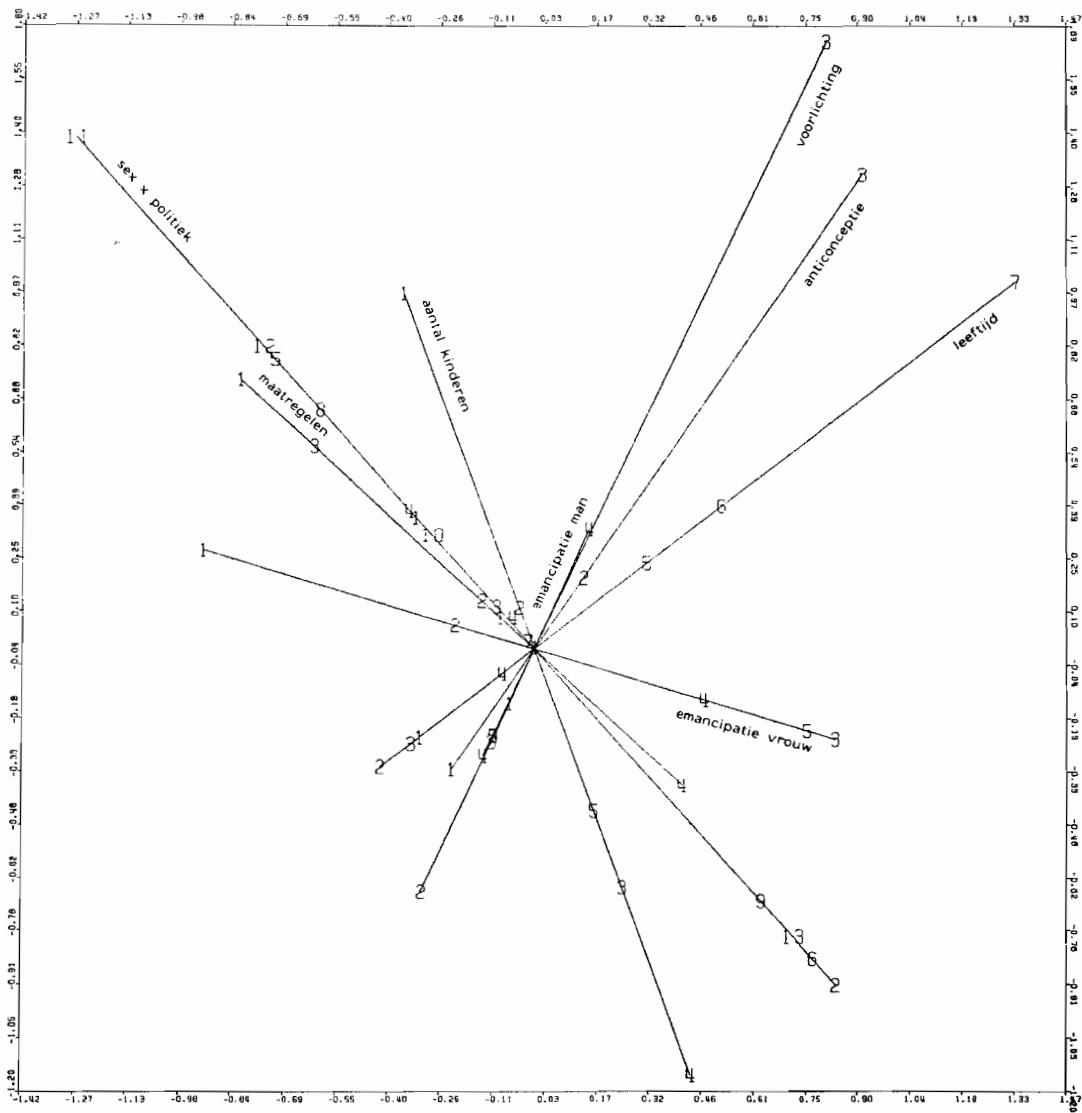
Uit figuur 3 worden de oorzaken van de splitsing in twee canonische variabelen duidelijk. De tweede component onderscheidt de ouderen (ouder dan 60 jaar) van de jongeren. Deze ouderen antwoorden relatief vaak ontwijkend op de vragen die ook positief laden op de tweede component. Zij hebben geen behoefte aan voorlichting, ze weten niet of ze anticonceptie zouden toepassen, en ze antwoorden 'weet niet' op de vraag naar de emancipatie van de man. Het is duidelijk dat deze demografische vragen niet erg relevant zijn voor deze leeftijdsgroep. Het lijkt daardoor ook waarschijnlijk dat ouderen vaker dan jongeren op een demografisch onderzoek van deze aard niet zouden responderen. De tweede component onderscheidt dus vooral mensen die wel antwoorden van mensen die ontwijkend antwoorden. Dit hangt sterk samen met leeftijd.

De eerste dimensie is voor dit onderzoek interessanter. Hier wordt een onderscheid gemaakt tussen voorstanders en tegenstanders van de emancipatie van de vrouw, tussen mensen die veel of weinig kinderen ideaal vinden, en die (daardoor) wel of geen overheidsmaatregelen in de anticonceptiesfeer wensen. Deze dimensie hangt sterk samen met politieke voorkeur. Uit figuur 3 blijkt dit alles duidelijk. Tevens laat figuur 3 zien dat een rotatie van 45° een nog duidelijker interpretatie van de twee dimensies als progressief/conservatief en leeftijd (of betrokkenheid bij het onderwerp) zien.

Het is overigens heel goed mogelijk dat in het materiaal nog andere interpreteerbare dimensies te vinden zijn, maar we hebben dit verder niet nagegaan.

7.4.3 Samenvatting van de resultaten van OVERALS

Ons vermoeden dat de emancipatievariabelen samenhangen met de bevolkingsbeleidsvariabelen en met de politieke voorkeur wordt ook door OVERALS bevestigd. We zien hoge correlaties tussen de drie groepen. De belangrijkste gemeenschappelijke dimensie heeft 75% van zijn variantie met ieder van de drie groepen gemeen (zie tabel 10). Als we willen nagaan hoe de relatie is tussen de verschillende categorieën van de acht door ons gebruikte variabelen, dan moeten we naar de tabel kijken met categorie kwantificaties (tabel 11). Uit deze tabel kunnen we aflezen waar ieder van de categorieën ligt op een onderliggende schaal die geconstrueerd is op grond van de samenhang tussen alle variabelen. De getallen op deze schaal lopen van negatief naar positief. De laagste score is -0.187 voor de categorie 'alleen voorlichting over bevolkingsgroei en de nadelen daarvan' in set 1. De hoogste score is $+3.08$, voor de categorie 'weet niet' bij emancipatie man in set 2. Als we de 44 categorieën van de acht variabelen op één schaal zouden uitzetten, kunnen we visueel maken welke categorieën vaak door dezelfde mensen zijn gekozen.

Figuur 3: Categoriekwantificaties op de variabelen uit OVERALS

Een dergelijke procedure leidt onder andere tot de volgende conclusies: Mensen die voorlichting willen over de bevolkingsgroei zijn ook vaak voor beide maatregelen ter bevordering van de geboorteregeling (dit hadden we ook in paragraaf 7.2 geconstateerd). Dezelfde mensen zijn het tevens vaak eens met de maatregel om voorzieningen voor kinderopvang te stimuleren (emancipatie vrouw). Ze stemmen vaak links, en komen uit de jongere leeftijdsgroepen. De categorieën waar deze mensen invallen liggen allen links van het nulpunt op de onderliggende schaal (zie tabel 11). Het zijn de categorieën met een negatief teken. De categorieën die rechts van het nulpunt liggen en een positief teken hebben zijn de categorieën géén voorlichting en géén maatregelen uit de eerste set, Klein Rechts, CDA, en ouderen uit de derde set, en 'weet niet' uit de tweede set. Hieruit concluderen wij dat mensen die ouder zijn en op de rechtse partijen stemmen vaak geen oordeel hebben over emancipatie. Zij hebben ook vaak geen behoefte aan voorlichting over en maatregelen voor gezinsvorming. Het blijkt tevens dat grote gezinnen in deze groep vaak gewenst zijn (of vaak voorkomen).

8 ALGEMENE CONCLUSIES

8.1 Houding ten opzichte van voorlichting en maatregelen.

Als we de conclusies uit paragraaf 7.2 samenvatten, blijken er verschillende groepen te onderscheiden naar de behoefte aan voorlichting. De vraagstelling was: "wie wil er voorlichting en wie niet?". Het antwoord is, dat de behoefte aan voorlichting samenhangt met het gewenst achten van bepaalde overheidsmaatregelen (paragraaf 7.2.1) zoals het recht op legale abortus en het goedkoop verstrekken van anticonceptiva. Dit vooral in negatieve zin. Mensen die geen anti-conceptie willen toepassen, hebben vaak ook geen behoefte aan voorlichting. Noch over geboorteregulerende methoden, noch over de bevolkingsproblematiek (zie paragraaf 7.2.2). Uit de HOMALS analyse in paragraaf 7.3.1 blijkt dat er ook een relatie bestaat tussen voorlichting en gezinsgrootte. Mensen die géén kinderen wensen en mensen die veel kinderen wensen hebben weinig behoefte aan de beide

soorten voorlichting. In paragraaf 7.3.2 zagen we dat geëmancipeerden een grotere behoefte aan voorlichting hebben dan ongeëmancipeerden. Als samenvattende conclusie kunnen we stellen dat de voorlichtingsbehoefte niet los gezien moet worden van andere opvattingen en attitudes over hetzelfde onderwerp. Deze relatie verklaart enigszins de bevindingen uit onderzoek zoals men die vindt in Leeuw (1983), met name in hoofdstuk 5. Daarin wordt vastgesteld dat demografische voorlichting nauwelijks in staat blijkt te zijn het gedrag en de houding van individuen te wijzigen. Indirecte beleidsmaatregelen hebben waarschijnlijk meer invloed op het aantal geboortes. Voorbeelden van dit soort indirecte maatregelen vindt men in hetzelfde hoofdstuk van Leeuw (1983).

8.2 De relatie emancipatie en bevolkingsbeleid (zie hypothese 2 uit paragraaf 6).

Evenals in het onderzoek van Leeuw en Kreft (het Leidse onderzoek) is het in dit onderzoek zo dat vrouwen binnen eenzelfde politieke partij progressiever zijn dan mannen, ten minste op het gebied van geboorteregeling en emancipatie. We hebben ook geconstateerd dat de mate van emancipatie en behoefte aan overheidsvoorlichting en overheidsmaatregelen positief samenhangen. Tevens blijkt dat geëmancipeerd denkende mensen minder vaak een groot gezin wensen dan ongeëmancipeerd denkenden.

8.3 De relatie met politieke voorkeur (zie hypothese 3 uit paragraaf 6).

Uit tabellen en multivariate analyses kunnen we concluderen dat de grootste verschillen in opvattingen over geboorteregeling, overheidsvoorlichting en -maatregelen, het gewenst aantal kinderen, en de houding t.a.v. emancipatie, bestaan tussen de tegengestelde politieke groeperingen Klein Links en Klein Rechts. We kunnen in het algemeen zeggen dat Klein Links en de PvdA voor geboorteregeling, voor overheidsvoorlichting, en voor overheidsmaatregelen zijn, terwijl Klein Rechts en het CDA hiervan tegenstanders zijn. De conclusie uit het Leidse onderzoek wordt hiermee onderbouwd. Ook hier zagen we een duidelijke scheiding in opvattingen ten aanzien van beleidsmaatregelen tussen politiek links en politiek rechts.

9 SLOTWOORD

Bij de voorbereiding van beleidsmaatregelen ten aanzien van het bevolkingsvraagstuk zal men met de meningen en opvattingen van de bevolking rekening willen en moeten houden. Bij de afwegingen omtrent acceptatie van maatregelen kunnen de resultaten van dit onderzoek behulpzaam zijn. Men vindt in dit onderzoek opvattingen over bevolkingspolitiek die een sterke samenhang vertonen met opvattingen over emancipatoire maatregelen en met politieke voorkeur. Het beleid spreekt op dit moment de wens uit, dat het aantal geboortes in de komende jaren enigszins zal stijgen, in plaats van licht te dalen, zoals de laatste tien jaar het geval is geweest. In ons onderzoek hebben we de volgende samenhangen gevonden. Een hoog gewenst kindertal (méér dan drie kinderen) gaat samen met een negatieve mening over overheidsmaatregelen in het kader van een bevolkingsremmende politiek, te weten geen goedkope anticonceptiva en geen abortus provocatus op wens van de vrouw. Een hoog gewenst kindertal gaat ook samen met een negatieve mening over maatregelen met betrekking tot voorzieningen voor het buitenshuis werken van vrouwen. De betrekkelijk kleine groep mensen waar het hier over gaat stemt vaak op rechtse partijen, en heeft een gemiddelde leeftijd ver boven het algemeen gemiddelde.

Voor een pro-natalistisch beleid is deze samenhang met een hoog gewenst kindertal wat problematisch. De conclusie die men uit bovenstaande relaties zou kunnen trekken, even voorbijgaand aan het feit dat het hier om meningen gaat van een bevolkingsdeel en niet om gedrag, is interessant. Als men geen maatregelen treft om abortus op verzoek van de vrouw toe te staan, als men tevens geen maatregelen neemt tot het goedkoop verstrekken van anticonceptiva of deze zelfs duurder gaat maken, als men ook geen maatregelen neemt om met bepaalde voorzieningen het buitenshuis werken van vrouwen te bevorderen, dan zou dit best eens tot gevolg kunnen hebben dat het aantal geboortes stijgt. Behalve echter dat dergelijke maatregelen in strijd zullen zijn met het emancipatiebeleid, zullen deze maatregelen ook ethisch onaanvaardbaar zijn. Het nalaten van de bovengenoemde stappen ter bevordering van de keuzevrijheid van de vrouw zal de grens van dwang naderen. Het duurder maken van anticonceptiva

(bijvoorbeeld de pil uit het ziekenfondspakket), of het beperken van de bestaande mogelijkheden tot het doen verrichten van abortus provocatus, zal deze grens zelfs overschrijden (zie Van den Brekel, 1980, pag. 178).

Een voor geëmancipeerd denkenden acceptabel beleid, niet gebaseerd op of naderend tot dwang, zal andere wegen moeten zoeken. De volgende suggesties liggen in het verlengde van een geëmancipeerde samenleving. Te denken valt aan lang ouderschapsverlof, hogere kinderbijslag, en ook aan goede en voldoende voorzieningen voor de kinderopvang. Hieruit vloeien kosten voort, maar als het voor de overleving van een samenleving van belang is dat het aantal geboortes toeneemt, dan zal die samenleving daar wat voor over moeten hebben. Dit probleem geheel en al op de schouders van de vrouwen leggen, zal niet de bedoeling zijn van een maatschappij die gelijke kansen voor iedereen voorstaat. Het aantrekkelijk maken van het krijgen van en onderhouden van kinderen, zowel financieel als sociaal, lijkt ons het enige op vrije keuze gebaseerde alternatief.

NOTEN

1. Het betreft hier het 'Leefsituatie Onderzoek 1974', uitgevoerd door het CBS.
2. Klein Rechts omvat: DS'70, Boerenpartij, RKPN;
Klein Links omvat: CPN, PPR en PSP.
3. Het onderzoek beperkte zich tot een steekproef van Leiden en omgeving.
4. Mate van geëmancipeerdheid, zoals gemeten in deze survey aan de hand van de vragen 4 en 5. Voor de tekst van deze vragen wordt doorverwezen naar par. 7.1 "Beschrijving van het gebruikte deelbestand". Hierbij wordt tevens opgemerkt, dat we in deze survey alleen de beschikking hebben over meningen ten aanzien van emancipatie bevorderende maatregelen. Mate van emancipatie betekent dus in dit verslag niet mate van geëmancipeerd gedrag, maar mate en richting van de attitude ten aanzien van emancipatie.
5. Bij de beantwoording van de vraagstellingen onder twee en drie zal gezocht worden naar relaties tussen bepaalde meningen van respondenten en hun achtergrond. Marry Niphuis-Nell maakte ons er op attent, dat het niet zonder meer mogelijk is om vanuit relaties tussen meningen voorspellingen te doen over werkelijk gedrag. Het is daarom voorbarig op conclusies van dit onderzoek praktische beleidsmaatregelen te willen baseren. Wat wel uit een onderzoek als dit geconcludeerd kan worden is in hoeverre bepaalde beleidsmaatregelen acceptabel zullen zijn voor bepaalde groepen van de bevolking. Met name is de mening van jonge mensen voor de acceptatie van een bevolkingspolitiek van belang.
6. Een deelbestand uit 'Het leefsituatie onderzoek 1974'.
7. Met geëmancipeerd/ongeëmancipeerd wordt in deze paragraaf bedoeld: de houding ten aanzien van maatregelen met betrekking tot kinderopvang e.d. ter bevordering van het werken van de vrouw (vraag 4, paragraaf 7.1).
8. Alle drie de vragen zijn te vinden in par. 7.1 "Beschrijving van het deelbestand".

REFERENTIES

- Van den Brekel, J., 'Overheidsbeleid gericht op beïnvloeding van de vruchtbaarheid : ethische aspecten van een dilemma'. Bevolking en Gezin, 1980, 16, 169-186.
- Van der Burg, E., CANALS user's guide. Leiden, Vakgroep Data-theorie, 1983.
- Van der Burg, E. & De Leeuw, J., Nonlinear canonical correlation analysis. British Journal Mathematical Statistical Psychology, 36, 1983, 54-80.
- Van der Burg, E., De Leeuw, J. & Verdegaal, R., Nonlinear canonical correlation for m sets of variables. Paper presented at the European Meeting of the Psychometric Society, Jouy-en-Josas, juli 1983.
- CBS, Statistisch Zakboek 1973.
- Heer, D.M. & Grossbard-Shechtman, A., 'The impact of the female marriage squeeze and the contraceptive revolution on sex roles and the women's liberation movement in the United States, 1960 to 1975'. Journal of Marriage and the Family, 1981, 43, 49-66.
- Leeuw, F.L. Bevolkingsbeleid en reproductief gedrag. Proefschrift Leiden, 1983.
- Leeuw, F.L. & Kreft, G.G., 'Opinies over het bevolkingsvraagstuk en daarop gericht beleid: een beschouwing en resultaten uit een Nederlands, regionaal onderzoek'. Bevolking en Gezin, 1983, 19, 227-254.
- Rozendal, P., Moors, H., Leeuw, F., Nederlanders over het bevolkingsvraagstuk. NIDI, 1983.
- SCP, Sociaal en cultureel rapport 1974. 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1974.
- SCP, Sociaal en cultureel rapport 1976. 's Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1976.
- Verslag van de 55ste vergadering van de Vaste Commissie Wetenschapsbeleid, zitting 1982-1983. Onderwerp Bevolkingsvraagstuk. Zitting van 14 september 1983.

personalia

Ita Kreft studeerde psychologie aan de RUL, met als topvak Onderwijskunde. Zij beëindigde haar studie in augustus 1981. Momenteel is zijn als wetenschappelijk ambtenaar verbonden aan de vakgroep Onderwijskunde van de UvA.

Jan de Leeuw studeerde psychologie aan de RUL, met als topvak Research-technologie. Hij beëindigde zijn studie in 1973. Momenteel is hij hoogleraar Datatheorie aan de RUL.

Summary

We study the relations between attitude toward women's emancipation and attitude toward population policy measures, controlling for the influence of important background variables. Data from the 'Life situation survey 1974' are analyzed with OVERALS, a program for nonlinear canonical analysis. The most important relations discovered in the data are discussed in terms of groups of individuals they describe, and in terms of their implications for population policy.